

UDOVÍT ŠTÚR A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ HNUTIE

Tohoročné jubileum Ludovíta Štúra je veľkou príležitosťou podrobiť jeho život a bohatú činnosť sústredenému a všestrannému vedeckému zhodnoteniu. To sa stalo predovšetkým na vedeckej konferencii, ktorú usporiadal v decembri minulého roku Historický ústav Slovenskej akadémie vied. V tomto roku konajú sa početné prednášky o tejto našej veľkej osobnosti, tlačou vychádzajú mnohé články, vydávajú sa knižné práce a nákladom SAV vychádza aj objemný zborník vedeckých štúdií o jeho živote a diele. V tomto krátkom príspevku sa pokúsim na základe nových výskumov načrtnúť, akú mal Štúr úlohu v slovenskom národnom hnutí.

V revolučných rokoch 1848—1849 mohla na Slovensku rozvinúť aktívnu historickú úlohu jedine maloburžoázia (v podstate dedinská buržoázia) a jej inteligencia.

Pokiaľ ide o maďarské národno-buržoázne hnutie, v dôsledku hospodárskej nerozvinutosti sa jeho vedenia ujala maďarská stredná šľachta. J. Révai výstižne vraví, že „vedúca národná trieda, ktorá — po veľkých vnútorných bojoch, prekážkach a reakčných recidívach — predsa priviedla Uhorsko v prvej polovici XIX. stor. na cestu meštiackeho pokroku, skladala sa z pomeštiačenej strednej šľachty, ktorá jednou nohou stála až do konca na tej istej feudálnej pôde, proti ktorej mala práve ona viesť celonárodný boj“.¹ Maďarská stredná šľachta, ktorá si chcela osvojiť kapitalistické formy hospodárenia, bola hlavnou nositeľkou buržoázných úsilí, keďže nebolo vyspelejšej mestskej buržoázie. Táto maďarská stredná šľachta viedla boj proti Habsburgom, no súčasne potlačovala roľnícke masy národa. Triedne záujmy maďarskej strednej šľachty bránili dôsledne uskutočňovať buržoázy program; snažila sa uchovať súčasne svoju právomoc i oslobodiť sa z pút feudalizmu. Teda záujmy maďarskej strednej šľachty bránili úplnej likvidácii feudalizmu a získaniu roľníctva.

Rozvoj kapitalistickej výroby v Uhorsku v tých časoch brzdila pomerne účinne habsburská koloniálna politika.

Do sporu s rakúskymi záujmami dostala sa v Uhrách predovšetkým maďarská stredná šľachta, jej hospodárske záujmy v otázke speňaženia obilia, v otázke vzrastu poľnohospodárskej výroby. Záujmy nevyspelej maďarskej buržoázie sa tu stretli so záujmami maďarských statkárov v boji proti rakúskej kolonizácii. Správne hovorí ďalej Révai, že národná vojna, vedená proti koloniálnym utláčateľom — za nevyvinutých triednych pomerov — obzvlášť prispela k tomu, že jednotný národný front hatil vnútorné triedne boje: „V tridsiatych rokoch XIX. stor. v Uhorsku nemohlo byť ani reči o tom, čo bolo v buržoáznorevolučnom Francúzsku samozrejmé, čo bolo ešte aj roku 1848 cieľom len pomerne úzkej vedúcej demokratickej vrstvy:

¹ Révai József, *Marx a maďarská revolúcia*, Bratislava 1952.

ustanoviť národ *bez a proti* šľachte, opierajúc sa na spojenectvo meštianstva a ľudu.²

Jediným kritériom hodnotenia historickej aktivity vedúcich národných tried v Uhrách, resp. na Slovensku, je iba to, v akej miere ona vyhovovala požiadavkám spoločenského pokroku a jeho objektívnym zákonitostiam.

Možno povedať, že na Slovensku slovenská maloburžoázia bola vtedy vodkyňou všetkých spoločenských vrstiev a tried nepriateľských feudálnemu spoločenskému poriadku. Jej triedne záujmy boli vtedy spoločné so záujmami spoločenského vývinu ako celku.

Do roku 1848 zastávala slovenská maloburžoázia vcelku pokrokovú úlohu, pretože hlavný rozpor danej epochy bol ešte medzi feudalizmom a buržoáziou. A bola to k tomu ešte maloburžoázia *potlačovaného* národa. Preto možno právom povedať, že pokrokové črty maloburžoázie ešte vystupovali do popredia.

Maďarská pomešťiačujúca sa stredná šľachta, ktorá bojovala proti hospodárskemu a politickému útlaku zo strany Rakúska, nepriznávala iným národnostiam práva, o ktoré sama bojovala, a stala sa bezprostredným utláčateľom nemaďarských národností Uhorska.

Na programe politického zápasu slovenskej inteligencie, reprezentujúcej slovenskú maloburžoáziu a opierajúcej sa o vykorisťované roľnícke masy, museli byť nielen požiadavky sociálne, ktoré zdôrazňovali zvlášť radikálne J. Francisci a J. Kráľ, ale výrazne aj národnostné. Zástupcovia maďarskej strednej šľachty a dorastajúcej buržoázie priamo vyhlasovali, že znalosť maďarčiny je podmienkou pre nadobudnutie politických práv. Preto riešenie otázky sformovania buržoázneho národa bolo predpokladom organizovania a rozvinutia hospodárskeho, politického a kultúrneho diania na Slovensku.

Slovenské národné uvedomenie sa začalo prejavovať už koncom XVIII. stor. so začínajúcim sa rozvojom kapitalistických vzťahov na Slovensku. Rast národného uvedomenia javil sa sprvu len na poli kultúrnom (historickom, jazykovom a literárnom). Pravda, prvé prejavy národného uvedomenia neboli ešte namierené na zničenie feudálneho zriadenia. Medzi prvými bojovníkmi za národný jazyk (Bernolák a jeho škola) vyslovili však podaktorí už aj potreby a požiadavky ešte veľmi slabej slovenskej maloburžoázie (najmä J. Fándly). Neskoršie v dvadsiatych a tridsiatych rokoch XIX. stor. hľadá slovenské národné hnutie oporu v slovanskej vzájomnosti. Táto idea, pokiaľ slúžila boju za slobodu, nijako nebola reakčná. Pomáhala slabej slovenskej maloburžoázii v jej ťažkom existenčnom zápase.

Slovenskému národnému hnutiu vtlačil svojou bohatou erudíciou a všestrannou aktivitou charakteristickú podobu Ľudovít Štúr.

Predovšetkým Štúr vysoko oceňoval význam spisovného jazyka pre vytvorenie celonárodnej jednoty ako podmienky úspešného boja proti feudalizmu a pre hospodársky a spoločenský vzostup. Záujem štúrovcov a v prvom rade samého Štúra o jazyk, úsilie o jeho povznesenie bolo preto objektívnou potrebou dejinného vývinu. Prostredníctvom spisovného národného jazyka sa mohol slovenský ľud dvíhať sociálne i kultúrne. Utvorenie spisovného jazyka bolo nevyhnutnosťou diktovanou nástupom slovenskej buržoázie a potrebou uskutočnenia sociálnych práv. V tom tkvel historický zmysel jazykovej odluky od češtiny. Iných motívov u štúrovcov nebolo.

Ak bol Štúr hlavným organizátorom slovenského národného hnutia, usiloval sa súčasne o dosiahnutie rovnoprávnosti všetkých národností Uhorska a vyslovoval

² C. d.

sa aj za spoluprácu s maďarským národným hnutím na základe vzájomného rešpektovania národných práv.

Štúr sa počas svojho verejného a politického pôsobenia stále viac presvedčoval, že hlavnou prekážkou spoločenského pokroku v krajine je feudalizmus. Je známe, že Štúr na uhorskom sneme vystupoval ako jeden z najrozhodnejších bojovníkov za likvidovanie feudalizmu a aj v Slovenských národných novinách rozvíjal sústavný zápas proti feudálnemu útlaku. Možno povedať, že boj Štúrov a jeho druhov proti feudálnemu vykorisťovaniu a útlaku slovenského pracujúceho ľudu, jeho boj o buržoázu premenu krajiny, o uskutočnenie sociálno-ekonomických a kultúrno-politických požiadaviek bol pozitívny. Aj keď štúrovci ešte nedospeli k dôslednému revolučnému ponímaniu boja proti feudalizmu, rozhodne pokrokový je najmä ich demokratický národný program, vyjadrený v máji 1848 v *Mikulášskych žiadostiach*, v ktorých sa formulujú požiadavky rovnoprávnosti všetkých uhorských národov, všeobecného a rovného hlasovacieho práva, slobody tlače a prejavu, vrátenia pôdy roľníkom, o ktorú ich šľachta v minulosti obrála. Pravda, toto zvýraznenie demokratických tendencií v sociálno-politickom myslení štúrovcov treba chápať ako dôsledok revolučnej aktivity ľudových mas.

Pre boj proti feudalizmu snažili sa štúrovci vytvoriť masovú základňu. Tu sa treba zmieniť o tom, že slovenská maloburžoázia štyridsiatych rokov minulého storočia je ešte slabá a nerozvinutá. Je pochopiteľné, že záujmy jej rozvoja si vyžadovali mobilizovať do boja proti feudalizmu a súčasne do boja proti národnostnému útlaku všetok slovenský ľud a najmä široké roľnícke masy. Vodcovia slovenského národného hnutia boli konečne s týmito masami zviazaní mnohými podmienkami svojho života a svojim pôvodom. A osobitne aj Štúr vo svojej verejnej a politickej činnosti systematicky presadzoval záujmy slovenského ľudu a zároveň sa oň aj opieral v boji za uskutočnenie buržoázno-národného programu. Organické spojenie s pracujúcim ľudom, záujem o úspešné vyriešenie jeho životných problémov priaznivo ovplyvňovali prehlbovanie a upevňovanie Štúrovho demokratického zmysľovania. Narastajúce revolučné tendencie roľníckych mas jednako len nevládali strhnúť Štúra na pozície skutočne revolučného demokratizmu, pretože boli v istom rozpore s jeho svetonázorovou orientáciou a s jeho pochybnosťami o revolučnej energii a aktivite ľudu.

Vcelku teda možno povedať, že štúrovské hnutie, ktoré smerovalo k vytvoreniu buržoázno-národného zriadenia, bolo pokrokové. Slabá slovenská maloburžoázia sa v tomto úsilí opierala o roľnícko-masovú základňu, a preto sa v požiadavkách slovenského malomeštiactva objavili aj radikálnejšie nároky roľníckych mas. Pokroková časť slovenskej maloburžoázie spoznala, že musí získať všetok ľud, ak má dosiahnuť svoje ciele. Slovenské národné hnutie zohralo relatívne pokrokovú úlohu tým, že o slovenský roľnícky ľud oprelo svoj protifeudálny národný program a že sa usilovalo o demokratizáciu nášho verejného života.

Žičlivý vzťah k ľudu a demokratičnosť bola charakteristickou črtou L. Štúra v celej jeho mnohostrannej činnosti. Pravda, Štúr bol vcelku maloburžoáznym demokratom, aj keď niektoré jeho názory mali charakter liberálny, ba až konzervatívny a iné mali charakter radikálny nie bez revolučných demokratických tendencií.

Krátko pred revolučnými rokmi 1848—1849 sa Štúr čoraz viac zaoberal národohospodárskymi a sociálnymi otázkami a v nich sa rýchlo radikalizoval a zbavoval osvietenských ilúzií z predošlých rokov. Spoznal, že koreň súčasnej spoločenskej krízy je v zahŕňajúcej ekonomike feudalizmu. Jeho národohospodárska práca

z týchto čias i celá jeho verejná činnosť prezrádajú, že pomerne značne hlboko prenikol do poznania základných materiálnych potrieb spoločenského vzostupu.

Kritike feudálnych pomerov sa jeho Slovenské národné noviny venovali sústavne. Štúr bojuje na stránkach časopisu za národnú jednotu, za zrušenie poddanstva, za hospodárske povznesenie krajiny, za technický rozvoj, propaguje tu osvetovú výchovu ľudu atď. Pokroková časť slovenskej inteligencie organizuje a zakladá hospodárske, kultúrne a literárne spolky, dožaduje sa zastúpenia na sneme, vydáva literárne časopisy atď. Štúr a jeho spolupracovníci teda nielen teoretizovali o ľude, ale aj prakticky preň pracovali. Ako vidíme, slovenské národné hnutie malo svoj vnútropolitický program demokratický a pokrokový.

Ak si Štúr uvedomil, že len odstránením feudalizmu možno povzniesť poľnohospodárstvo, pochopil súčasne aj nevyhnutnosť industrializácie Slovenska a aj keď u nás vtedy ešte nebolo priemyselnej buržoázie, konkrétne už načrtol hlavné línie priemyselného rozvoja krajiny. Štúrovi a sám Štúr si popritom kriticky všímali aj sociálne rozpory západoeurópskych priemyselných a kapitalistických krajín. Ich kritické postrehy vyústili však do ilúzie, v podstate maloburžoáznej, že je reálne možný akýsi mierny kapitalizmus bez spoločenských rozporov. Dejinnú úlohu proletariátu, o ktorom u nás v tých časoch ešte nebolo možné hovoriť, Štúr nepobadal.

Náhľady i skutky štúrovcov i samého Štúra boli v mnohých ohľadoch protirečivé. Vystupovali proti feudálnemu útlaku, horovali za sociálny pokrok, no nepobadali napr. priamu súvislosť feudalizmu s viedenským režimom. Tieto rozpory najlepšie pochopíme, ak uvážime, že ideovo najsilnejšie vplývala na nich Heglova filozofia a nejedna reakčná stránka tejto filozofie, a prakticky pôsobili na utváranie ich náhľadov vcelku ešte veľmi zaostané pomery na Slovensku.

Hegel síce odhalil Štúrovi dialektický charakter ľudskej histórie — pravda, na celkovej idealistickej platforme, odhalil mu optimistické vývinové perspektívy utláčaných národov a vnukol mu metódy riešenia národno-buditeľských otázok, no súčasne vplýval naň aj vyslovene negatívne, pokiaľ ide o niektoré sociálne problémy, najmä otázky štátu a práva.

O nejakej vlastnej pôvodnej filozofickej tvorbe nemožno u Štúra hovoriť. Štúr v podstate pohotove a pružne využíval niektoré Heglove náhľady na riešenie živých domácich otázok národno-buditeľských. Na formovanie Štúrovských teoretických náhľadov značne však vplývali aj domáce praktické podnety a tak v jeho celkovej idealistickom svetonáhľade možno objaviť aj nejednu materialistickú tendenciu.

Predovšetkým nesmieme zabúdať, že Štúr bol v podstate maloburžoázny demokrat. Odtiaľ plynú mnohé protirečivosti v jeho diele, odtiaľ si môžeme vysvetľovať mnohé nedôslednosti a ilúzie nachádzajúce sa v úzkej a organickej jednote s rozhodnými pokrokovými črtami. Štúr vcelku nenávidel liberalizmus a predsa v niektorých otázkach prejavoval liberalistické a reformistické náhľady, napr. v otázke urbárskeho výkúpenia. Vo filozofii zastával idealistický svetonázor a dialektiku s materialistickými tendenciami, v politike vyznával demokratizmus s prvkami revolúčnosti. Takéto a podobné stránky jeho zmýšľania i konania sa rozmanite preplietali v organickej jednote a určité momenty vystupovali etapovite a striedavo do popredia. No všetky tieto momenty, dokonca aj niektoré náboženské tézy snažil sa Štúr vždy a zámerne využívať pre podporu slovenského národného pohybu.

Kritérium pokrokovosti slovenského národného hnutia štúrovcov je v tom, ako zodpovedal ich program a pôsobenie objektívnym silám spoločenského pokroku. Slovenská buržoázia tých čias bola ešte veľmi slabá a nedostatočne organizovaná. Jej ideový vodcovia ešte ani teoreticky nestihli zvládnuť úlohy buržoáznodemokra-

tickej revolúcie a nevedeli líniu protifeudálneho boja domyslieť do jasných demokratických a revolučných dôsledkov. Preto nie čudo, že po porážke revolúcie unikali až do mešianizmu. Boli ideológmi rodiacej sa slovenskej buržoázie, ktorá bola vtedy ešte jednako len pokrokovou spoločenskou silou. Aj keď ani štúrovci, ani Štúr revolucionármi neboli, jednako mali popri negatívnych stránkach, vyplývajúcich z triednej omedzenosti slovenskej maloburžoázie, mnohé pokrokové črty, ktoré sa prejavovali najmä v boji za národné a politické uvedomenie slovenského ľudu.

Slovenské národné hnutie štyridsiatych rokov XIX. stor. nebolo však nijako celkom homogénne. Pred rokom 1848 stretávame sa u niektorých reprezentantov tohto hnutia aj s výraznejšími prvkami radikálno-demokratického programu. To sa týka sociálnych a politických náhľadov, najmä J. Kráľa a J. Francisciho, ďalej Daxnera a Geromettu, ktorí vyjadrovali revolučnú iniciatívu a aktivitu slovenských ľudových mas a ich túžby najmä v riešení roľníckej otázky.

Spomenuli sme, že široké roľnícke masy, o ktoré sa štúrovci opierali, upevňovali demokratické tendencie v ich zmýšľaní a konaní. No stupňujúca sa perzekúcia slovenského národného hnutia viedla ich napokon k tomu, že hľadali oporu aj u viedenského dvora, ktorý mal záujem na likvidovaní maďarského odporu. Maďarský nacionalizmus strhol vodcov slovenského národného hnutia na cestu spolupráce s rakúskou reakciou, aj keď ich cieľom nebolo slúžiť reakcii, ale slovenskému národnému rozvoju. To konečne dokazuje aj postoj L. Štúra na pražskom slovanskom kongrese a v pražskom povstaní. Eminentné sústredenie na otázky národnej existencie bránilo im preniknúť dostatočne do podstatnej problematiky súčasných revolučných udalostí.

Štúrovci spolupracovali aj s buržoáznymi národnými hnutiami ostatných utláčaných národov v monarchii. Aj to ich síce posilňovalo v národnom existenčnom zápase, práve tak ako idea všeslovanskej vzájomnosti, no na ich sociálno-politické myslenie vplývalo to väčšinou negatívne a neprispievalo ani k rozvoju národno-oslobodzovacieho hnutia v masách slovenského ľudu. Chybou Štúrovou bolo, že sa pri zápase o národné oslobodenie orientoval na reakčné cárské Rusko, o ktorom mal nesprávne predstavy a ktoré si romanticky idealizoval.

Pri hodnotení L. Štúra nesmieme však odtrhávať jednotlivé stránky od protirečivého celku jeho bohatého diela. Súčasne nesmieme odhliadnuť od nerozvinutých sociálno-hospodárskych podmienok vtedajšieho Slovenska, v akých rozvíjal svoju mnohostrannú činnosť. Len potom sa vyjaví, aký vynikajúci bol jeho prínos v zápase za formovanie slovenského národa, za spisovný jazyk, v boji proti národnostnému a sociálnemu útlaku, v úsilí o rozvoj slovenskej literatúry a kultúry.

Igor Hrušovský